

Dr. sc. Alena JURIĆ, redovita profesorica
Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru
alena.juric@pf.sum.ba

UDK 342.72/73(497.6)
341.231.14(4:497.6)
Izvorni znanstveni članak
Rad stigao: 24. svibnja 2024.
Rad prihvaćen: 3. lipnja 2024.

GRAĐANSKOPRAVNI ASPEKT ZAŠTITE PRAVA NA SLOBODU IZRAŽAVANJA

Sažetak: U radu se određuje sadržaj i postojeće granice prava na slobodu izražavanja, kao aspekta prava na dubovnu slobodu, kroz analizu teorije, prakse te složenog normativnog okvira u Bosni i Hercegovini. U vezi s tim, iznose se ključna stajališta recentne prakse Europskog suda za ljudska prava, kao i prakse domaćih sudova. Predlažu se de lege ferenda izmjene postojećih propisa te se ukazuje na potrebu da se medijsku i informacijsku pismenost integrira u obrazovne curriculume (kroz pilot programe, edukaciju za nastavnike, didaktička sredstva i udžbenike za obrazovanje u oblasti medijske i informacijske pismenosti). Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, kao sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine sa svojim pravnim standardom o svestranoj zaštiti prava koje sadrži i preuzete obveze iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju ukazuju na to da su vrijednosti Europske unije svojevrsan kobezijski resurs za povezivanje rascjepkanog i neusklađenog bosanskohercegovačkog normativnog okvira zaštite prava na slobodu izražavanja jer predstavljaju, između ostalog, pretpostavke za punopravno članstvo Bosne i Hercegovine u Europskoj uniji.

Ključne riječi: pravo na slobodu izražavanja, medijske slobode, građanskopravna zaštita, Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda

1. Uvod

Pravo na slobodu izražavanja predstavlja jedan od temelja vladavine prava, ali budući da nije bezgranično može se ograničiti određenim uvjetima.¹ U teoriji se nailazi na mišljenje kako se suvremeni čovjek često svojevoljno odriče duhovne slobode, što implicira i pravo na slobodu izražavanja, individualnosti i posebnosti u korist jednakosti svih i tzv. načela vladavine većine.² U tom kontekstu se spominje zanimljiva konstatacija da žljudi vole više jednakost u ropstvu nego nejednakost u slobodi.³ „Sloboda znači odgovornost, a to je razlog zašto većina ljudi pred njom strahuje.“⁴ Početna ideja jednakosti koja je pripremila ljudima put ka slobodi, u svom krajnjem izričaju, može npr. dovesti do krajnje neslobode.⁵ Prenaglašeno postavljanje jednakosti ispred slobode, može na kraju dovesti do svojevrsnog ropstva, u modernom smislu riječi, gdje kvantitet brojčano nadjačava kvalitet. Tako, nekompetentna većina može nadglasati kompetentniju manjinu i nametnuti joj svoje odluke, djelovanje i zahtjeve.⁶ Postavlja se onda pitanje izumire li

¹ GHANTOUS, M., *Ordre Public Protection as Legitimate Aim for Freedom of Expression Restriction in the International Legal Order*, 31. *Rev. Quebecoise de Droit International*, Vol. 31, Issue 1 (2018), p. 243.

² KOŠTUNICA, V., *Ugrožena sloboda*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, str. 25.

³ Cit. prema TOKVIL, A., *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2002. str. 255.

⁴ SHAW, G. B., *Citati o slobodi*, <https://www.centarkulture.com/citati-o-slobodi/>, 3.3.2024.

⁵ TOKVIL, A., *op. cit.*, str. 644.-645.

⁶ *Filozofija duhovne slobode*, <https://www.filozof.rs/clanci/filozofija-duhovne-slobode?pi-smo=latinica>, 10.3.2024.

neprimjetno pravo na duhovnu slobodu sa svim svojim aspektima, uključujući i pravo na slobodu izražavanja, pod utjecajem pravila i ponašanja konformističke većine.

U radu će se nastojati odrediti sadržaj i postojeće granice prava na slobodu izražavanja, kao aspekta prava na duhovnu slobodu, te istražiti kompleksan normativni okvir u Bosni i Hercegovini. U vezi s tim, istražiti će se ključna stajališta Europskog suda za ljudska prava⁷ po pitanju (ne) postojanja povrede prava na slobodu izražavanja u recennoj praksi Europskog suda, odnos između povrede i zaštite prava na slobodu izražavanja, u smislu njihove (ne) prikladnosti te dati smjernice kojima bi se trebalo doprinijeti boljoj zaštiti ovog prava koje predstavlja jedan od temelja vladavine prava.

2. O granicama prava na slobodu izražavanja

Pravo na slobodu izražavanja je jedan od aspekata prava na duhovnu slobodu koje obuhvaća ovlast slobodno misliti i izražavati se, uključujući znanstveno, kulturno i umjetničko stvaralaštvo, slobodno se dopisivati i općiti na druge načine, slobodno uvažavati svoju savjest i vjeroispovijed te svakog drugog isključiti od protupravnog zadiranja u područje duhovne slobode.⁸ Sloboda izražavanja obuhvaća slobodu mišljenja, slobodu primanja informacija i ideja te slobodu širenja informacija i ideja. Na poseban način, dakle, obuhvaća slobodu tiska i drugih sredstava priopćavanja, slobodu govora i javnog nastupa te slobodno osnivanje svih ustanova javnog priopćavanja.⁹ Putem komunikacije pojedinac prenosi svoje ideje, mišljenja i osjećaje drugima. Pravo na slobodu izražavanja je prirodna privilegija koju pojedinac stječe rođenjem.¹⁰ Riječ je o pravu pojedinca izraziti mišljenje, bez straha da će u tome biti spriječen ili da će biti kažnjen za izraženo mišljenje. Ono je regulirano člankom 10. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda¹¹ i brojnim drugim međunarodnim aktima.¹² Ustanove koje obavljaju djelatnosti radija ili televizije te kinematografsku djelatnost mogu se podvrgnuti režimu dozvola od strane države (čl. 10. st. 1. Europske konvencije). Naime, sloboda izražavanja obuhvaća, također, dužnosti i odgovornosti pa zato može biti podvrgnuta formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama, propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu nužni radi interesa državne sigurnosti i teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja i morala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprječavanja odavanja povjerljivih informacija

⁷ Europski sud za ljudska prava sa sjedištem u Strasbourgu, dalje: Europski sud..

⁸ V. GAVELLA, N., *Osobna prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2000., str. 119.-122. i BARETIĆ, M., *Sadržaj osobnog prava na slobodu u kontekstu građansko-pravne odgovornosti za štetu u: GLIHA, I. et al. (ur.), Liber amicorum Nikola Gavella - Građansko pravo u razvoju*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007., str. 461.

⁹ PEZO, V. (gl. ur.), *Odrednica: Sloboda tiska*, Pravni leksikon,, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 2007., str. 1466.

¹⁰ AMANULLAH; BADSHAAH, A., *National Security: An Exceptioun of Freedom of Speech, South Asian Studies A Research Journal of South Asian Studies Vol. 37, No. 1, January – June, 2022, p. 111.*

¹¹ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda usvojena je u Rimu 4.11.1950. Nakon što je postala članicom Vijeća Europe, BiH se obvezala potpisati ju i ratificirati u prvoj godini svoga članstva, što je i učinila 12.7.2002 (Službeni glasnik BiH, br. 6/99). U isto vrijeme ili nakon toga, ratificirala je i sve Dodatne protokole uz nju. Time je preuzela obvezu uskladiti svoje zakonodavstvo s njenim odredbama. Dalje: Europska konvencija.

¹² V. npr. čl. 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima (1948.); čl. 19. st. 2. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (1966.); čl. 11. Povelje o temeljnim pravima Europske unije (svečano proglašena 2000. a pravno obvezujuća od 2009.).

ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti (čl. 10. st. 2. Europske konvencije).

Ni u jednoj suvremenoj državi ne postoji nešto poput apsolutnog i neograničenog prava na slobodu izražavanja. Naime, zakonodavac može nametnuti razna zakonska i razumna ograničenja.¹³ Sloboda govora postavlja jedan od nezaobilaznih kamena temeljaca (demokratskog) društva, jedan od primarnih zahtjeva za društvenu evoluciju i dobrobit svakog čovjeka. Svaka “formalnost”, “uvjet”, “ograničenje” ili “kazna” nametnuta u vezi s tim mora biti razmjerna zakonitoj svrsi kojoj se teži. Bilo koja osoba koja ostvaruje svoju slobodu izražavanja preuzima “dužnosti i odgovornosti,” koje su vezane za određene okolnosti i tehnička sredstva kojima se koristi. Kako bi se ovo pravo održalo na prihvatljivoj razini, kada je u pitanju njegov sukob s pravima drugih pojedinaca, potrebno je održavati ravnotežu nametanjem realnih zakonskih ograničenja.¹⁴

Sloboda izražavanja osigurava društvu razmjenu ideja i mišljenja koje dovode do društvenih promjena koje omogućuju njegov kontinuirani napredak.¹⁵ Sloboda medija je poseban vid slobode izražavanja misli. Medijska sloboda podrazumijeva moralnu odgovornost za djelovanje svih medijskih djelatnika (od novinara do izdavača), pri čemu je osnovni kriterij moralnog djelovanja poštovanje čovjekovog dostojanstva. Ne smije se iz vida izgubiti činjenica da mediji ne služe primarno i samo profitu. Medijska sloboda je nezamisliva bez propisa koji definiraju osnivanje, vlasništvo, djelovanje medija, odnosno odgovornost za kreiranje i objavljivanje informacija. Zaštita novinara kao i sviju koji su uključeni u javnu raspravu osigurana je, pod uvjetom da su djelovali u dobroj vjeri,¹⁶ kako bi osigurali točnu i pouzdanu informaciju u skladu s novinarskom etikom.¹⁸ Informacija se mora temeljiti na činjenicama. U protivnom, riječ je o neistini, kleveti, laži itd. Najbolja zaštita od sudskih tužbi jest istinito informiranje.¹⁹

Kao i svako drugo osobno pravo, i ovo je pravo podvrgnuto ograničenjima radi zaštite prava i sloboda drugih te radi zaštite zdravlja, morala i pravnog poretka. U teoriji se mogu naći zanimljiva stajališta poput sljedećeg: “Društvo je dužno dati nam

¹³ AMANULLAH; BADSHAAH, A., *op. cit.*, p. 121.

¹⁴ *Ibid.*, p. 111.

¹⁵ V. Mediji u Bosni i Hercegovini: sadašnjosti i budućnost, <https://spsbh.ba/PB%208%20BHS.pdf>, 10.3.2024.

¹⁶ Tako, Ustavni sud BiH ističe da su redovni sudovi, prilikom odlučivanja, zanemarili količinu i sadržaj tekstova koji su objavljeni u razdoblju od 1. do 9.7.2008. na naslovnim stranicama prvotuzenog. U njima su iznesene ozbiljne optužbe na račun apelantovih zaposlenika, ali i samog apelanta koji je stavljen u kontekst događaja o kojima je pisano, bez ikakvih ograda tuženih, bez poštovanja instituta presumpcije nevinosti, bez pružene mogućnosti da se apelant u spornim tekstovima izjasni i iznese svoj stav, kao i namjeru tuženih da sporne tekstove predstave kao „svjedočenje zaštićenog svjedoka“ pred nadležnim tijelima, iako u tom trenutku zvanična istraga još nije bila počela, što sve ukazuje da tuženi prilikom izvještavanja nisu postupali *bona fide*, kako to nalaže odgovorno, istraživačko novinarstvo na koje se pozivaju. Više o tome v. Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH u premetu br. AP 1854/17, AP-1854-17-1184106.pdf (ustavnisud.ba), 20.3.2024.

¹⁷ Ne postoji dobra vjera u postupanju nakladnika i glavnog urednika kad je objavljen razgovor (intervju) u kojem se u odnosu na neku osobu iznose tvrdnje, u čiju je istinitost bilo opravdano posumnjati i za koje se utvrdi da predstavljaju grubo klevetnički napad, a da prije objavljivanja razgovora nije proyjerena istinitost tih tvrdnji (Vs, Rev-473/00 od 7.2.2001. Izv.). Prema: CRNIĆ, I.; MATIĆ, J., *Ođštetno pravo*, Zgombić & Partneri, Zagreb, 2008., str. 390.

¹⁸ *Ibid.*, str. 378.

¹⁹ *Ibid.*, str. 382.

slobodu kroz koju se možemo definirati kao pojedinci, slobodu izraziti se, iznijeti svoje stajalište, izabrati u što ćemo vjerovati i koje bi ideje trebale upravljati našim životom. Kada se ova sloboda ograniči, prisiljeni smo zaboraviti tko smo, koji nam je cilj i što zapravo želimo. S druge strane, kad jednom postanemo slobodni reći svoje stajalište, bez ikakvih ograničenja, zaboravljamo dobro drugih, misleći samo na sebe i svoj napredak na društvenoj ljestvici.”²⁰ Ograničenja se obično postavljaju zakonima, s tim da krajnja pak ograničenja postavljaju Ustav i Europska konvencija. Ta ograničenja se postavljaju općenito, nakon čega se obično zakonom specificiraju, pri čemu se može dogoditi da zakon prijeđe krajnju granicu dopuštenog zadiranja, postavljenu Ustavom i Europskom konvencijom.²¹ Takva ograničenja bi bila protuustavna, a time i protupravna, zbog čega bi se mogla tražiti građanskopravna zaštita u obliku npr. popravljanja nematerijalne štete. Čl. 10. Europske konvencije propisuje test koji obuhvaća: 1. zakonitost miješanja (miješanje propisano zakonom), 2. legitimnost miješanja (propisana čl. 10. st. 2. Europske konvencije) i nužnost miješanja u demokratskom društvu.

2.1. Pravo na slobodu izražavanja u postojećem bosanskohercegovačkom normativnom okviru

Pravo na slobodu izražavanja zajamčeno je člankom II. 3 h) Ustava Bosne i Hercegovine²² te brojnim međunarodnim sporazumima koji su sastavni dio Aneksa 1 uz Ustav. Čl. II. 2. određuje da se prava i slobode, predviđene Europskom konvencijom i njezinim protokolima, izravno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Pitanje prava na slobodu izražavanja regulirano je brojnim različitim propisima. Tako, u Republici Srpskoj postoji Zakon o javnom informiranju,²³ dok u Federaciji Bosne i Hercegovine, na županijskoj razini, istoimeni zakon postoji u Tuzlanskoj županiji,²⁴ u Zeničko-dobojskoj županiji,²⁵ u Hercegbosanskoj županiji,²⁶ Županiji Posavske²⁷ te Zakon o medijima²⁸ u Bosansko-podrinjskoj županiji Goražde. Pored naprijed navedene raznolikosti propisa treba istaknuti i tri posebna zakona o zaštiti od klevete²⁹ koja reguliraju građansku odgovornost za štetu, nastalu ugledu fizičkih i pravnih osoba objavljivanjem netočnih informacija. Tužena strana je dužna dokazati da su sporni navodi istiniti. Izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srpske propisana su kaznena djela protiv

²⁰ GUMENCO, A., *Restriction on Freedom of Expression*, 2. *Sci. Annals Stefan cel Mare Acad. Ministry Internal Aff. Republic Mold.* 74 (2015), p. 74.

²¹ V. BARETIĆ, M., *op. cit.*, str. 463.

²² Ustav Bosne i Hercegovine stupio je na snagu potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Nije objavljen u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine. Dalje: Ustav BiH.

²³ Zakon o javnom informisanju RS, Službeni glasnik RS br. 10/97 – pročišćen tekst.

²⁴ Zakon o javnom informisanju, Službene novine Tuzlanskog kantona, br. 15/00 i 9/04.

²⁵ Zakon o javnom informisanju, Službene novine Zeničko-dobojskog kantona, br. 15/00 i 9/04.

²⁶ Zakon o javnom priopćavanju, Narodne novine Hercegbosanske županije, br. 5/99.

²⁷ Zakon o javnom priopćavanju, Narodne novine Županije Posavske, br. 3/98.

²⁸ Zakon o medijima, Službene novine Bosansko – podrinjskog kantona Goražde br. 17/01.

²⁹ Zakon o zaštiti od klevete, Službeni glasnik RS, br. 37/01; Zakon o zaštiti od klevete Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 59/02, 19/03, 73/05.; Zakon o zaštiti od klevete Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 14/03.

časti i ugleda: kleveta, iznošenje osobnih i obiteljskih prilika te javno izlaganje poruzi zbog pripadnosti određenoj rasi, vjeri ili nacionalnosti.³⁰ Ustavni sud Bosne i Hercegovine je na sjednici održanoj 18. siječnja 2024. godine utvrdio da je kriminalizacija klevete u Republici Srpskoj u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine i s Europskom konvencijom.³¹ Ustavni sud Republike Srpske je, također, na sjednici održanoj 27. ožujka 2024. godine, donio rješenje kojim se ne prihvaća inicijativa za ocjenjivanje ustavnosti članka 208a. i člana 208b. KZ RS.³²

Bosansko-hercegovački Zakon o komunikacijama³³ odnosi se isključivo na elektoro-ničke medije, ali samo kroz ulogu Regulatorne agencije za komunikacije BiH (RAK). Regulatorna agencija za komunikacije ovlaštena je obavljati inspekcijski pregled sred-

³⁰ V. čl. 208. Krivičnog zakonika RS, Službeni glasnik RS, br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023 i "Sl. glasnik BiH", br. 9/2024 - odluka US BiH.

³¹ U izdvojenom mišljenju je istaknuto da je potrebno obaviti detaljnu analizu odredbi o kleveti u svjetlu sudske prakse Evropskog suda. Naglašava se, primjerice, čl. 208b. st. 4. Krivičnog zakonika koji određuje da se istinitost ili neistinitost onog što se iznosi ili pronosi iz osobnog ili obiteljskog života neke osobe ne dokazuje, što prema naprijed navedenom izdvojenom mišljenju nije u skladu sa člankom II/3.h) Ustava Bosne i Hercegovine ni sa člankom 10. Europske konvencije jer ne omogućuje razlikovanje istinitih od lažnih iskaza – što je bitna razlika koju je potrebno napraviti u slučajevima slobode izražavanja. Više o tome v. Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH u predmetu br. U-21/23., https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/_bs/U-21-23-1401076.pdf, 20.3.2024.

³² Između ostalog, istakao je da sloboda izražavanja nije apsolutno pravo i da je miješanje u pravo na slobodu izražavanja sukladno članku 10. stavku 2. Evropske konvencije. Dodao je da je, u konkretnom slučaju, miješanje u pravo na slobodu izražavanja propisano zakonom te da je isto u osporenim zakonskim odredbama usmjereno ostvarenju legitimnog cilja, jer se istim štite i druga ljudska prava i slobode, i to pravo na ljudsko dostojanstvo, čovjekovu privatnost i osobni i obiteljski život, čija je zaštita utvrđena člankom 13. Ustava Republike Srpske, gdje ljudsko dostojanstvo, čovjekova privatnost i osobni i obiteljski život predstavljaju interakciju javnopravnih i privatnopravnih elemenata, jer se radi o pravom zaštićenim osobnim dobrima, ali i etičkim vrijednostima koje imaju važnost za jedno demokratsko društvo i koje su inkorporirane u tu ustavnu normu. U pogledu navoda davatelja inicijative da je osporeno propisivanje nerazmjerno legitimnom cilju, ocijenio je da samo propisivanje kaznenog djela klevete i kaznenog djela iznošenja ili pronošenja osobnih i obiteljskih prilika, odnosno predviđanje kaznenih sankcija za počinitelje ovih djela, ako se utvrdi njihova odgovornost, nije dovoljno da se može zaključiti da je takvo miješanje u pravo na slobodu izražavanja neproporcionalno legitimnom cilju koji se želi ostvariti. Kada je riječ o prirodi i visini zapriječenih sankcija, istakao je da se radi isključivo o novčanim kaznama za navedena kaznena djela, dok kazna zatvora nije predviđena. Osim toga, iznos novčanih kazni je precizno određen, i to na razumnoj razini, pogotovo kada se ima u vidu opći minimum i maksimum novčane kazne predviđen KZ RS. Također je ukazao na to da je inkriminirano ponašanje, u smislu kaznenog djela klevete, isključivo ono koje je izvršeno s umišljajem. U članku 208g. KZ RS predviđena je permisivna norma koja predviđa isključenje protupravnosti kaznenih djela iz čl. 208a. i 208b., ako se radi o iznošenju nečeg neistinitog u znanstvenom, stručnom, književnom ili umjetničkom djelu, u vršenju dužnosti propisane zakonom, novinarskog poziva, političke ili druge javne ili društvene djelatnosti ili obrani nekog prava, ako iz načina izražavanja ili iz drugih okolnosti proizlazi da to nije učinjeno u namjeri omalovažavanja, ili ako osoba dokaže istinitost svoje tvrdnje, ili da je imala osnovanog razloga povjerovati u istinitost onoga što je iznosila ili pronosila. Istakao je da je to posebno važno u smislu procjene proporcionalnosti miješanja u pravo na slobodu izražavanja. Više o tome v. Rješenje Ustavnog suda RS, broj: U-67/23 od 27.3.2024., https://www.ustavnisud.org/database/pdf/U-67_23.pdf, 10.4.2024. Međutim, ovdje se može zapaziti da sudovima neće biti lako odlučivati o namjeri omalovažavanja.

³³ Zakon o komunikacijama BiH, Službeni glasnik BiH br. 33/02, 31/03, 75/06, 50/08 – dr. zakon, 32/10 i 98/12.

stava za koje je izdata dozvola (čl. 46. st. 3. točka b Zakona o komunikacijama).³⁴ Što se tiče ekspanzije *online* medija, nepostojanje adekvatnog zakona koji ih regulira ima za posljedicu agresivne nastupe brojnih anonimnih portala kroz dezinformacije, senzacionalističke vijesti i sl. Manji portali često povređuju pravila profesionalnog informiranja, a nemoguće im je utvrditi vlasničku strukturu i način financiranja. Zahvaljujući mogućnostima koje pruža moderna tehnologija, takvi portali najčešće kriju vlasništvo nad domenom. Najveći broj takvih vlasnika odlučuje se za kupovinu međunarodnih domena jer su za kupovinu nacionalnog domena (.ba) potrebni određeni osobni dokumenti i podaci.³⁵ Mediji bi trebali imati istaknut impresum: naziv medija, naziv i sjedište izdavača, adresu elektroničke pošte ili kontakt, imena odgovornih urednika medija i novinara. Anonimnost se pak koristi kako bi se izbjegla odgovornost za ono što se objavljuje. Duhovito rečeno, „ždemokracija je sustav u kojem i oni koji ne misle imaju pravo na svoje mišljenje“.³⁶ Lažnu vijest koju kreiraju anonimni portali prenose privatni komercijalni mediji, društvene mreže, ali u posljednje vrijeme i javni servisi i nacionalne agencije.³⁷

Postoji samo djelomična transparentnost vlasništva nad medijima koja se ostvaruje kroz proces registriranja poslovnih subjekata i organizacija koje su vlasnici medija ili kroz registar Regulatorne agencije za komunikacije BiH³⁸ o korisnicima dozvola za audiovizualno emitiranje, koji ne obuhvaća tiskane i *online* medije. Internet portali koji imaju nacionalnu domenu „ba“, registrirani su u okviru „ŽUniverzitetskog tele-informatičkog centra“ koji je zadužen za izdavanje „.ba“ domena.³⁹ Jedna od obveza Bosne i Hercegovine na europskom putu jest transparentnost vlasništva nad medijima.⁴⁰ Una-

³⁴ V. presudu Suda BiH, S1 3 U 29119 18 U od 30.10.2019.

³⁵ Mediji u Bosni i Hercegovini: sadašnjosti i budućnost, <https://spsbh.ba/PB%208%20BHS.pdf>, 15.4.2024.

³⁶ BALAŠEVIĆ, Đ., *Quotes*, <https://www.goodreads.com/quotes/6596769-demokratija-je-sistem-u-kom-i-oni-koji-ne-misle>, 20.4.2024.

³⁷ Nakladnik odgovara za objavljeni tekst i u situaciji u kojoj je riječ o prenošenju teksta iz drugih tiskovina. Ne može se prihvatiti pravno stajalište sudova nižeg stupnja da već samim time što je nakladnik samo prenio tekst, prije objavljen u nekom drugom listu, nije odgovoran za naknadu štete (Vs, Rev-669/06 od 13.3.2007.Izv.). Cit. prema CRNIC, I.; MATIĆ, J., *op. cit.*, str. 391.

³⁸ U BiH Regulatorna agencija za komunikacije ima nadležnost za elektroničke (radiodifuzne) medije, tj. radio i televiziju. Ona izdaje, dozvole, regulira rad i vodi javni registar nositelja dozvola za emitiranje. Za registriranje tiskanih medija nadležne su entitetske razine vlasti koje vode registre javnih glasila koji nisu javni. Međutim, registar tiskanih medija objavljen je na stranici Vijeća za tisak i *online* medije koje je savjetodavno tijelo i nema ulogu regulatora. Ono pokušava utjecati na medije po načelu samoregulacije. Više o tome v. Mediji u Bosni i Hercegovini: sadašnjosti i budućnost, <https://spsbh.ba/PB%208%20BHS.pdf>, 21.4.2024.

³⁹ Univerzitetski tele-informatički centar, *Nic .ba*, 21.4.2024.

⁴⁰ Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (dalje: SSP) između Evropskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane, i Bosne i Hercegovine, s druge strane potpisan je u Luksemburgu 16. lipnja 2008. godine, a stupio je na snagu 1. lipnja 2015. godine. SSP je sporazum o pridruživanju ponuđen isključivo državama zapadnog Balkana, sa namjerom da im se omogući uspostavljanje bliskog i trajnog odnosa s Evropskom unijom te izgledno članstvo u Europskoj uniji. SSP se potpisuje na neodređeno vrijeme. Primarni cilj sporazuma je formalno pridruživanje države Evropskoj uniji u određenom tranzicijskom periodu od 6 do 10 godina. Od zemlje potpisnice se zahtijeva da postepeno prilagođava svoje zakonodavstvo pravnoj stečevini Evropske unije (*Acquis communautaire*) i uspostavlja zonu slobodne trgovine s Evropskom unijom. Više o tome v. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, *DEI|Direkcija Za Evropske Integracije*, 5.5.2024.

toč preporukama Europske unije i naporima civilnog društva Zakon o transparentnosti medijskog vlasništva još nije donešen. Vlasnička struktura može utjecati na uređivačke politike medija, zbog čega je važno znati tko stoji iza određene medijske kuće.^{41, 42}

Tu je i Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini,⁴³ Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine,⁴⁴ Zakon o slobodi pristupa informacijama u Republici Srpskoj⁴⁵ te Zakon o zaštiti osoba koje prijavljuju korupciju u institucijama Bosne i Hercegovine⁴⁶ te u Republici Srpskoj Zakon o zaštiti lica koje prijavljuju korupciju.⁴⁷

3. Definiranje povreda prava na slobodu izražavanja s aspekta teorije i recentnije prakse Europskog suda

Povrede prava na slobodu izražavanja može učiniti javna vlast, ali i privatne osobe. Načelno, svatko može učiniti povredu slobode izražavanja. Tako, to može učiniti, primjerice, država u obavljanju svoje zakonodavne, sudske ili upravne djelatnosti, poslodavci, udruženja građana, interesne skupine, vjerske zajednice, pojedinci.⁴⁸ Mogu se ostvariti činjenjem i nečinjenjem. Pored radnji kojima se izravno, fizičkom silom ili drugom aktivnom radnjom štetnika ili osobe za koju on odgovara nekome oduzima ili ograničava sloboda općenito pa tako i sloboda izražavanja, isto se može postići i neizravnim radnjama, kojima se prisilom, prijetnjom ili nedopuštenim utjecajem dovodi nositelja prava na slobodu izražavanja u situaciju da donese odluku koju inače ne bi donio da nije bilo prisile.⁴⁹ Postoje i stajališta da korporacije, za razliku od većine fizičkih osoba, raspolazu golemom ekonomskom moći, pa mogu govoriti glasnije od njih, zbog čega je nepravedno pa čak i opasno za politički sustav da im se pruži ista zaštita koju imaju fizičke osobe.⁵⁰

Povredu slobode izražavanja očituje se kroz različite oblike indoktrinacije kojima se nameće određeno mišljenje ili stajalište kao jedino ispravno, prihvatljivo i dopušteno.⁵¹ Indoktrinacija bi mogla dolaziti iz različitih izvora kao što su: država, javna glasila,

⁴¹ V. Zakonski okvir o transparentnosti medijskog vlasništva na čekanju, Zakonski okvir o transparentnosti medijskog vlasništva na čekanju | MC_ONLINE (media.ba), 5.5.2024.

⁴² U izvješću organizacije *Freedom House* se navodi da su mediji u BiH postali politički instrument te da je sloboda izražavanja zakonski zajamčena, ali u praksi ograničena. V. Mediji u Bosni i Hercegovini: sadašnjosti i budućnost, <https://spsbh.ba/PB%208%20BHS.pdf>, 26.2.2024.

⁴³ Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, br. 28/00, 45/06, 102/09, 62/11100/13.

⁴⁴ Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 32/01, 48/11.

⁴⁵ Zakon o slobodi pristupa informacijama u Republici Srpskoj, Službeni glasnik Republike Srpske br. 20/01.

⁴⁶ Zakon o zaštiti osoba koje prijavljuju korupciju u institucijama Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH br. 100/13.

⁴⁷ Zakon o zaštiti osoba koje prijavljuju korupciju, Službeni glasnik RS, br. 62/17.

⁴⁸ BARETIĆ, M., *op. cit.*, str. 472.

⁴⁹ V. *ibid.*, str. 469.

⁵⁰ V. SMITH, T. A., *Freedom of Expression and Speech, Criterion Journal on Innovation, Vol. 1 (2016), p. 567.*

⁵¹ BARETIĆ, M., *op. cit.*, str. 470.

političke stranke, obrazovne institucije, vjerske zajednice, obitelj i sl.⁵² Nedostavljanje potpunih ili točnih informacija, čime se subjekt onemogućuje formirati svoje mišljenje na temelju relevantnih informacija predstavlja, također, povredu slobode mišljenja,⁵³ koja je sastavni dio prava na slobodu izražavanja. Svaka radnja kojom se određeni subjekt protupravno sprječava u iznošenju svojih misli, ili ga se u tome ograničava predstavlja povredu slobode izražavanja.⁵⁴ Povreda slobode izražavanja obuhvaća i sljedeće: protupravna zabrana iznošenja vlastitih misli, zastrašivanje, protupravno onemogućavanje pristupa javnim glasilima, prijetnja ili drugi protupravni akt kojim se nekoga sprječava iznositi vlastite misli, različiti oblici degradacije na poslu, onemogućavanje zapošljavanja, otpuštanje s posla, uskraćivanje ili smanjenje plaće ili druge naknade ili neki drugi oblik diskriminacije zbog izraženog mišljenja, protupravno onemogućavanje ostvarivanja biračkog prava ili protupravno utjecanje na birača da na izborima glasuje za određenog kandidata ili protiv njega.⁵⁵

Poseban vid slobode izražavanja misli jest sloboda medija. Povreda slobode medija se ostvaruje primjerice kroz onemogućavanje odnosno zabranu da se određena informacija ili stajalište objavi, prisiljavanje da se određena informacija ili stajalište objave, utjecaj na sadržaj informacije ili stajališta, povlačenje tiskovine iz distribucije, skidanje emisije s programa, prisiljavanje novinara, glavnog urednika, urednika ili autora da oda izvor informacije.⁵⁶ Načini povrede se očituju se kroz pokušaje raznih intervencija, obećanja određenih pogodnosti ili koristi, prijetnji, pritisaka, otpuštanja, obustave ili smanjenja plaće ili ugovorene naknade, izmjene položaja u uredništvu pa do brutalnog premlaćivanja novinara.⁵⁷ Epiktet je, nekoć davno, rekao da nije slobodan čovjek koji ne vlada sobom pa bismo iz toga mogli zaključiti da živimo u prilično neslobodnom društvu, u kojem je sloboda zajamčena najvišim pravnim aktima. U tom paradoksalnom okviru korijen problema može ležati, duboko neosviješten, unutar čovjeka, a ne samo i isključivo izvan njega. *Fromm bi rekao kako činjenica da milijuni ljudi dijele iste poroke ne pretvara te poroke u vrline, činjenica da dijele mnoge pogreške ne pretvara te pogreške u istine, i činjenica da milijuni ljudi dijele iste oblike duševne patologije ne čini te ljude duševno zdravima.*

3.1. Presuda u slučaju Pretorian protiv Rumunjske, donesena 24. svibnja 2022. (zahtjev br. 45014/16)

U predmetu Pretorian protiv Rumunjske podnositelj zahtjeva je bio glavni urednik regionalnih tjednih novina, protiv kojeg je donesena presuda zbog objave dva teksta u kojima je kritizirao poznatog lokalnog političara. Europski sud utvrdio je da, u ovom predmetu, nije došlo do povrede članka 10. Europske konvencije jer nije pronašao razlog za odstupanje od zaključaka domaćeg suda. Naime, domaći sud ukazao je na to da je podnositelj zahtjeva iznosio vrijednosne sudove, bez činjenične osnove, koristeći pritom vulgarni jezik. Političar pak nije učinio ništa čime bi izazvao takav napad. Europski sud istakao je da nije nerazumno smatrati kako je izrečena kazna bila relativno blaga te da nije imala zastrašujući učinak na slobodu izražavanja podnositelja zahtjeva. Uočio je da su domaći sudovi odmjerili suprostavljena prava pozivanjem na kriterije, utvrđene u

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Ibid.*, str. 471.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*, str. 472.

⁵⁷ *Ibid.*

praksi Europskog suda. Dali su relevantne i dovoljne razloge⁵⁸ da je kazna izrečena podnositelju zahtjeva bila neophodna u demokratskom društvu te da je postojao razuman odnos razmjernosti kazne i legitimnog cilja kojem se težilo.⁵⁹

3.2. Presuda u slučaju Kula protiv Turske, donesena 19. lipnja 2018. (zahtjev br. 20233/06)

U slučaju Kula protiv Turske sveučilišni profesor njemačkog jezika pozvan je sudjelovati u televizijskoj emisiji na temu ž'Kulturna struktura Europske unije i tradicionalna struktura Turske – uspoređivanje identiteta i načina ponašanja – mogući problemi i predložena rješenja". Nakon što je podnositelj zahtjeva o tome obavijestio svoje nadređene, ravnatelj odjela za prevođenje izrazio je sumnju u podnositeljevu kompetenciju za sudjelovanje u emisiji takve vrste. Dekan Fakulteta odlučio je da je podnositeljevo sudjelovanje u toj emisiji neprikladno. Nakon što mu je to priopćeno, podnositelj zahtjeva je ipak sudjelovao u toj emisiji. Dva tjedna kasnije, podnositelj zahtjeva je ponovno sudjelovao u istoj televizijskoj emisiji, ali bez informiranja svojih nadređenih o tome. Nakon tog sudjelovanja u televizijskoj emisiji, protiv njega je pokrenut stegovni postupak. Izrečena mu je opomena, a kao formalna osnova za izricanje ove upravne sankcije bilo je kršenje zakonske zabrane napuštanja prebivališta bez odobrenja nadređenih. Podnositelj zahtjeva je uložio žalbu upravnim sudovima, ali je njegova žalba bila odbijena. Europski sud je, u ovom slučaju, utvrdio da se iza formalne osnove krio pravi razlog sankcioniranja podnositelja zahtjeva, a to je neautorizirano sudjelovanje u televizijskoj emisiji. Naime, Sveučilište i podnositelj zahtjeva nisu nikada stvarno razmatrali ovaj predmet iz kuta podnositeljeva ž'napuštanja" mjesta prebivališta. Jedino obrazloženje za izrečenu stegovnu sankciju bilo je upućivanje na zakonsku odredbu u vezi s neovlaštenim odlaskom podnositelja zahtjeva iz njegovog mjesta prebivališta, bez ikakvih dodatnih informacija o dodatnim činjenicama. Sveučilište nije, ni u jednom trenutku, tvrdilo da je neovlašteni odlazak podnositelja zahtjeva poremetio rad Sveučilišta, da je podnositelj zahtjeva napustio svoje dužnosti kako bi gostovao u televizijskoj emisiji, niti da je sudjelovanjem u toj emisiji postupao ili govorio na način koji je štetio ugledu Sveučilišta. Upravni sud i Visoki upravni sud koji je potvrdio prvostupanjsku presudu trebali su provesti širu procjenu od pukog formalnog preispitivanja zakonitosti prema stegovnim propisima na koje se pozivalo Sveučilište. Do povrede članka 10. Europske konvencije došlo je zbog toga što domaći sudovi nisu obavili svoju zadaću, s jedne strane uravnoteženja različitih interesa i, s druge strane sprječavanje prekoračenja ovlasti od strane Sveučilišta.

3.3. Presuda u slučaju Töle protiv Hrvatske, donesena 10. prosinca 2020. (zahtjev br. 41987/13)

U predmetu Töle protiv Hrvatske podnositeljica zahtjeva je bila predsjednica Autonomne ženske kuće Zagreb. Njoj se za pomoć obratila C. O., nakon čega je C. O. mogla sa kćeri odseliti u inozemstvo. Suprug od C. O. tj. D. O. je, nakon njihovog odlaska,

⁵⁸ Na "relevantne i dovoljne razloge" ukazuje i Ustavni sud BiH u jednoj od svojih presuda, zaključujući da je povrijeđeno apelantovo pravo na slobodu izražavanja iz članka II/3.h) Ustava BiH i članka 10. Europske konvencije kada redovni sudovi u osporenim odlukama nisu dali „relevantne i dovoljne razloge“ na osnovu kojih bi se moglo zaključiti da je miješanje u apelantovo pravo na slobodu izražavanja bilo „neophodno u demokratskom društvu“. Više o tome v. Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH u predmetu br. AP-384/21, [AP-384-21-1412074.pdf](https://ustavnisud.ba) (ustavnisud.ba), 6.5.2024.

⁵⁹ Više o tome v. *Affaire Pretorian c. Roumanie, Requête no. 45014/16, Arrêt du 24 mai 2022*, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217389>, 6.5.2024.

dnevnim novinama dao izjavu da je Autonomna ženska kuća odgovorna za otmicu njegove kćeri. Predsjednica te Autonomne ženske kuće pozvana je u radijsku emisiju, u kojoj se očitovala o radnjama koje je ta nevladina organizacija poduzela te je D. O. -a nazvala zlostavljačem svoje supruge. Zbog te izjave protiv nje je vođen kazneni postupak, u kojem je osuđena za uvredu. Europski sud je utvrdio da je ovdje došlo do povrede članka 10. Europske konvencije jer domaći sudovi nisu vodili računa o načelima i kriterijima iz prakse Europskog suda. Nisu uzeli u obzir činjenicu da se podnositeljica zahtjeva koristila svojim pravom odgovora na ozbiljnu optužbu protiv organizacije čija je predsjednica te nisu proveli test razmjernosti, ocjenjujući tako kontekst u kojem je sporna izjava dana i njenu činjeničnu osnovu. Ovdje je bila prekorana sloboda procjene iz Europske konvencije te nije postignuta razumna ravnoteža između mjera kojima je pravo podnositeljice zahtjeva na slobodu izražavanja bilo ograničeno i legitimnog cilja koji se time želio postići.

3.4. Presuda u slučaju Marcinkevičius protiv Litvanije, donesena 15. studenog 2022. (zahtjev br. 24919/20)

U slučaju Marcinkevičius protiv Litvanije riječ je o tome da je podnositelj zahtjeva dobio sudski nalog za povlačenje svoje izjave koju je dao u intervjuu za web stranicu Delfi o najbogatijoj osobi u Litvaniji, suosnivaču *Vilniaus Prekyba*. Za tu izjavu domaći sudovi utvrdili su da predstavlja izjavu o činjenicama te da je klevetnička. Europski sud utvrdio je da je došlo do povrede članka 10. Europske konvencije jer domaći sudovi nisu pravilno ocijenili jesu li izjave podnositelja zahtjeva predstavljale izjave o činjenicama⁶⁰ i je li se radilo o prihvatljivim granicama kritike javne osobe.⁶¹

3.5. Presuda u slučaju Baka protiv Mađarske, donesena 23. lipnja 2016. (zahtjev br. 20261/12)

U ovom predmetu Europski sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 10. Europske konvencije. Naime, postojala je uzročna veza između podnositeljeva zahtjeva na slobodu izražavanja i prijevremenog prestanka njegovog mandata predsjednika Vrhovnog suda. Podnositelj zahtjeva je bio javno iznio svoja stajališta o zakonodavnim reformama sudstva. Nakon toga su, u iznimno kratkom roku, usvojene izmjene Zakona o organizaciji i upravljanju sudovima koje su predviđale nove uvjete za funkciju predsjednika Kúrie, a koje podnositelj zahtjeva nije ispunjavao. Europski sud utvrdio je da miješanje, odnosno privremeni prestanak podnositeljeva mandata, nije mogao imati za cilj očuvanje neovisnosti sudstva, nego suprotno od toga. To miješanje, dakle, nije imalo legitimni cilj. Podnositeljeva kritika zakonodavnih reformi bila je iznesena s profesionalnog gledišta te se odnosila na predmet od javnog interesa. Riječ je bila o stajalištima o ustavnim i zakonodavnim reformama sudskog sustava, neovisnosti i imunitetu sudaca te o spuštanju gornje dobne granice predviđene za obnašanje sudačke dužnosti. U ta-

⁶⁰ Tako, primjerice, Ustavni sud BiH u svojoj odluci ističe da je Županijski sud propustio analizirati sadržaj spornog izražavanja pravcei distinkciju između činjenica i vrijednosnih sudova, odnosno ispitati obrazloženje prvostupanjskog suda koje je napravilo tu razliku, što ukazuje da Županijski sud nije u potpunosti ispunio svoju obavezu koju mu nameće čl. 10. Europske konvencije u vezi sa člankom 8. Europske konvencije. Više o tome v. Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH u predmetu br. AP-2499/20, [AP-2499-20-1321651.pdf \(ustavisud.ba\)](https://ustavisud.ba), 7.5.2024.

⁶¹ Više o tome v. *Case of Marcinkevičius v. Lithuania*, Application no. 24919/20, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220866>, Judgment of 15 November 2022, 7.5..2024.

kvim okolnostima prestanak sudskog mandata djeluje obeshrabrujuće i na ostale suce i predsjednike sudova prilikom iznošenja stavova o zakonodavnim reformama koje se odnose na neovisnost sudstva.⁶²

4. Ostvarivanje građanskopravne zaštite prava na slobodu izražavanja

Za slučajeve ograničenja i oduzimanja prava na slobodu izražavanja zaštita se može ostvariti putem suda i druge nadležne vlasti, a i putem samopomoći (nužne obrane od protupravne povrede prava na slobodu izražavanja), ako su ispunjene pretpostavke za njenu dopuštenost. Sudska zaštita se osigurava, kako javnopravnim, tako i privatnopravnim (građanskopravnim) sredstvima pravne zaštite koje se međusobno dopunjuju. Ako se na taj način ne otkloni povreda, preostaje mogućnost podnošenja apelacije Ustavnom sudu u Bosni i Hercegovini, a potom i tužbe Europskom sudu.

Zakoni o zaštiti od klevete u Bosni i Hercegovini određuju građansku odgovornost za štetu nanесenu ugledu fizičke i pravne osobe iznošenjem ili pronošenjem neistinitih činjenica o tim osobama trećim osobama, s tim da u Republici Srpskoj, pored građanske klevete, postoji i kazneno djelo klevete. U Republici Srpskoj je tako moguće da štetnik bude obvezan na naknadu štete u parničnom postupku i kada nije učinjeno kazneno djelo klevete. Za odlučivanje o zahtjevima za naknadu štete prouzročenu objavom klevete nadležan je općinski sud te je riječ o hitnom postupku.⁶³ Prema ZZK FBiH za klevetu iznesenu u medijima odgovorni su autor, odgovorni urednik, nakladnik, kao i osoba koja je na drugi način vršila nadzor nad sadržajem tog izražavanja.⁶⁴ Sve nabrojane osobe odgovaraju u okviru svoje krivnje te nije propisana njihova solidarna odgovornost, ali to ne znači da je isključena. Da bi postojala njihova odgovornost potrebno je utvrditi njihovu krivnju, odnosno da su namjerno ili iz krajnje nepažnje iznijeli ili prenijeli izražavanje neistinite činjenice.⁶⁵ Kada se izražavanje neistinite činjenice odnosi na umrlu osobu ZZK FBiH posebno propisuje mogućnost ostvarenja naknade štete nasljednika prvog nasljednog reda, pod uvjetom da je takvo izražavanje nanijelo štetu i ugledu nasljednika.⁶⁶ Ovaj zakon propisuje i obvezu oštećenika na poduzimanje potrebnih mjera za ublažavanje prouzročene štete iznošenjem ili prenošenjem neistinite činjenice, posebice da štetniku podnese zahtjev za ispravkom tog neistinitog izražavanja.⁶⁷ Izrijeком isključuje mogućnost izdavanja privremene sudske mjere zabrane ili ograničavanja iznošenja ili prenošenja neistinite činjenice prije nego što je došlo do objave iste.⁶⁸ Propisuje se supsidijarna primjena zakona koji reguliraju obveznopravne odnose, parnični i ovršni postupak.⁶⁹

Inače, kod povrede osobnih prava, u slučajevima za koje nije ništa posebno propisano, oštećeniku stoje na raspolaganju poznati građanskopravni zahtjevi: kvazinegatorijski zahtjev (kojim se zahtijeva prestanak uznemiravanja, bilo kao zahtjev za prestanak

⁶² Više o tome v. *Case of Baka v. Hungary, Application no. 20261/12*, <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-163113>, Judgment of 23 June 2016, 7.5.2024.

⁶³ V. čl. 13.-14. ZZK FBiH.

⁶⁴ V. čl. 6. st. 2. ZZK FBiH.

⁶⁵ V. čl. 6. st. 3. ZZK FBiH.

⁶⁶ V. čl. 6. st. 6. ZZK FBiH.

⁶⁷ V. čl. 8. ZZK FBiH.

⁶⁸ V. čl. 10. st. 3. ZZK FBiH.

⁶⁹ V. čl. 15. ZZK FBiH.

povrede koja još traje, bilo kao zahtjev za propuštanje u budućnosti radnje koja bi povrijedila slobodu izražavanja), zahtjev za utvrđenje ili deklaratorni zahtjev (da se preko suda utvrdi postojanje nekog prava ili pravnog odnosa, ali samo ako se ima pravni interes), zahtjev zbog stjecanja bez osnove (ako je povredom nečije slobode izražavanja netko stekao materijalnu korist bez pravnog temelja) te zahtjev za popravlanje materijalne i nematerijalne štete.⁷⁰

Dosuđivanje nematerijalne štete je daleko kompleksnije.⁷¹ Novčana satisfakcija, kao jedan od oblika nematerijalne štete, treba doprinijeti da se na mjestu neugodnih osjećaja oštećeniku pruži odgovarajući broj ugodnih osjećaja, s ciljem ublažavanja ili popravljivanja poremećenog duševnog, ili fizičkog integriteta, ili subjektivnog stanja ličnosti.⁷² Pritom se trebaju uzeti u obzir sve okolnosti slučaja,⁷³ a osobito jačina i trajanje duševnih boli koje je zbog toga pretrpio oštećenik.⁷⁴ Nematerijalna šteta se, u pravilu, popravlja u svom nenovčanom obliku (npr. ispravak informacije, isprika nakladnika i sl.), ali je moguće i njeno popravlanje u obliku novčane satisfakcije odnosno pravične novčane naknade, sukladno članku 200. ZOO-a.^{75, 76} Potrebno je redefinirati koncept nematerijalne štete. Prihvatanjem objektivne koncepcije odgovornosti za nematerijalnu štetu (povreda osobnog prava) oštećene osobe se dovode u povoljniji položaj. Naime, definicija nematerijalne štete iz ZOO-a BiH kao nanošenje drugome fizičke ili psihičke boli i straha je suviše uska i nekonzistentna, što je ne čini posve prihvatljivom, budući da su pretrpljeni fizički i psihički bol te strah, zapravo, samo manifestacije, posljedice ove štete. Tako, primjerice, bol i strah koje prema domaćim propisima daju oštećeniku pravo na novčanu satisfakciju su prema članku 1100. Zakona o obveznim odnosima Republike Hrvatske⁷⁷ samo kriteriji (mjerila) prema kojima sud, uzimajući u obzir težinu povrede i okolnosti slučaja, određuje visinu novčane satisfakcije. U stvarnosti se može dogoditi da boli i strah ne nastupe, ali neke relevantne okolnosti ukazuju da bi bilo pravedno da se oštećenom dodijeli novčana satisfakcija. Prilog ovakvom razmišljanju daje i Ustavni sud BiH po pitanju klevete. Naime, Ustavni sud BiH, imajući u vidu

⁷⁰ GAVELLA, N., *op. cit.*, str. 124.

⁷¹ V. BUKOVAC PUVAČA, M., Deset godina nove koncepcije neimovinske štete, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, br. 1/15, str. 157.-180.

⁷² MEDIĆ, D., *op. cit.*, str. 188.

⁷³ Odlučujući o iznosu naknade, sudovi su pravilno postupili kad su imali na umu težinu i prirodu iznesenih uvredljivih tvrdnji na račun tužitelja s jedne strane kao i neugodne reakcije ljudi koji su dolazili u posredni ili neposredni kontakt s tužiteljem nakon objave informacije izražene u obliku predbacivanja i vrijeđanja, pa čak i podmetanja eksplozivne naprave pod njegov automobil. Pri tome su osnovano imali na umu i da se sve to događalo u malom mjestu, gdje su odjek i reakcija na takav događaj jače izraženi, nego što bi bili u nekom većem mjestu (Vs, rev-3621/92 od 10.2022. Izv.) cit prema: CRNIĆ, I.; MATIĆ, J., *op. cit.*, str. 392.

⁷⁴ Crnić, I.; Matić, J., *op. cit.*, str. 622.

⁷⁵ Zakon o obveznim odnosima, Službeni list SFRJ br. 29/78, 39/85, 45/89, i 57/89, Službeni list R BiH, br. 2/92, 13/93, Službene novine Federacije BiH br. 29/03, 42/11, Službeni glasnik Republike Srpske br. 17/93, 3/96, 39/03, 74/04., dalje: ZOO BiH.

⁷⁶ Da je tuženik i objavio ispravak netočne informacije, ta činjenica ga ne bi oslobodila obveze da tužiteljima naknadi štetu zbog objavljenih negativnih ocjena o osobama tužitelja koje su povrijedile zakonom zaštićeno pravo privatnosti, dostojanstva, ugleda i časti tužitelja, pa isti imaju pravo na naknadu nematerijalne štete (Vs, Rev-2715/00 od 10.102003. Izv.). Cit prema: CRNIĆ, I.; MATIĆ, J., *op. cit.*, str. 391.

⁷⁷ Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske, Narodne novine br. 35/05, 41/08, 78/15, 29/18., dalje: ZOO RH.

različitu praksu redovnih sudova u Bosni i Hercegovini u pogledu načina utvrđivanja naknade štete zbog povrede ugleda, naglasio je da su propisi o zaštiti od klevete *lex specialis* u takvim predmetima, zbog čega je naknadu potrebno odrediti na način da se postigne pravična ravnoteža između prava na slobodu izražavanja i prava na ugled, dakle primjenom načela razmjernosti. Pri tome je Ustavni sud BiH naglasio da ni redovni sudovi, niti osobe koje traže naknadu štete zbog povrede ugleda nisu ograničeni nekim posebnim formalnim dokaznim sredstvima, što znači da osoba koja traži naknadu štete zbog povrede ugleda nije dužna da na okolnost pretrpljenih duševnih boli zbog povrede ugleda predlaže izvođenje dokaza vještačenjem, niti to može biti uvjet koji, ako se ne ispuni, vodi odbijanju zahtjeva za naknadu štete. Dakle, pri utvrđivanju štete zbog povrede ugleda potrebno je sagledati sve okolnosti slučaja, bez zahtjeva da se predlože i izvedu neki posebni formalni dokazi u pravcu utvrđivanja „jačine i trajanja duševnih bolova“ jer žšsamim tim što je neko oklevetan nanesa je i nekakva šteta njegovom ugledu”⁷⁸ Pravo na naknadu nematerijalne štete je strogo osobno i u pravilu ne prelazi na nasljednike. Međutim, postoji dobro rješenje u formi iznimke od tog pravila, formulirano člankom 1105. ZOO RH koji određuje da će tražbina prijeći na nasljednike ako je oštećenik bio podnio pisani zahtjev za odštetu ili tužbu sudu. Smatra se da je tužba, danom njenog podnošenja, izgubila strogo osobno obilježje te da stoga može biti predmetom nasljeđivanja, ustupa, prijeboja i ovrhe za razliku od postojećeg bosanskohercegovačkog rješenja iz članka 204. ZOO-a gdje je nasljeđivanje tog prava uvjetovano pravomoćnom odlukom ili pisanim sporazumom.

Dosuđivanje novčane satisfakcije ne isključuje pravo oštećenika na popravljavanje materijalne štete, ako su ispunjene pretpostavke za takvu naknadu. Na temelju načela potpune naknade,⁷⁹ naknada materijalne štete mora biti vrijednosno jednaka pretrpljenoj šteti i to, u načelu, bez obzira na vrstu i stupanj krivnje. Tu je važna objektivna visina štete pa se dosuđuje uvijek naknada u punom iznosu, izuzev onih iznimnih situacija kada je dopušteno sniženje naknade. S obzirom na postojeću društvenu moć medija, sudovi trebaju djelovati u pravcu kreiranja pravne i društvene klime u kojoj mediji tu moć trebaju koristiti odgovorno, ne zloupotrebljavajući je na štetu onih koji se toj moći ne mogu ravnopravno suprostaviti. Naime, dosuđivanje novčane satisfakcije oštećenoj osobi ima i opću društvenu funkciju jer se tako upozoravaju ostali mediji na nedopuštenost određenog oblika ponašanja.⁸⁰

5. Zaključak

Pravo na slobodu izražavanja zauzima važno mjesto u sustavu zaštite najviših vrijednosti demokratskog društva. Ono implicira ovlast slobodno misliti i izražavati se kao i ovlast da se svakog drugog isključi iz protupravnog zadiranja u slobodu izražavanja. Podrazumijeva spremnost i sposobnost korištenja svojim ovlastima, ali bez zloupotrebe. Međutim, to pravo nije neograničeno zbog postojećih prava pojedinca i društva u cjelini. Europska konvencija, kao sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine sa svojim pravnim standardom o svestranom zaštiti prava koje sadrži i preuzete obveze iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju ukazuju na to da su vrijednosti Europske unije svojevrsan kobezijski resurs za povezivanje

⁷⁸ Više o tome v. Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH u predmetu br. AP 2043/12, https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/_bs/AP-2043-12-1002691.pdf, 7.5.2024.

⁷⁹ V. čl. 190. ZOO-a.

⁸⁰ CRNIĆ, I.; MATIĆ, J., op. cit., str. 383.

rascjepkanog i neusklađenog bosanskohercegovačkog normativnog okvira zaštite prava na slobodu izražavanja jer predstavljaju, između ostalog, pretpostavke za punopravno članstvo Bosne i Hercegovine u Europskoj uniji. Sukladno zahtjevima prakse Europskog suda potreba za ograničenjem prava na slobodu izražavanja treba biti doista pomno i uvjerljivo utvrđena, uz navođenje svih relevantnih razloga, prijeko društveno potrebna i razmjerna legitimnom cilju. Može se zaključiti da praksa domaćih sudova nije u dovoljnoj mjeri usklađena s prikazanim zahtjevima prakse Europskog suda, što znači da ova tema zaslužuje opsežniju analizu od strane pravne znanosti i prakse. No, medijska sloboda, kao poseban vid prava na slobodu izražavanja, implicira moralnu odgovornost za djelovanje svih medijskih djelatnika (od novinara do izdavača), pri čemu je osnovni kriterij moralnog djelovanja poštovanje ljudskog dostojanstva. Nema sumnje da je svaka medijska povreda osobnih prava pojedinca mnogostruko teža od sadržajno iste takve povrede izvan medijskog spektra djelovanja. Jednom, primjerice, povrijeđena čast, ugled i dostojanstvo u medijima teško se vraća, odnosno nastala šteta popravlja. Sve to dodatno zahtjeva i naglašava važnost „žmedijskog“ postupanja u dobroj vjeri, kako to zahtjeva odgovorno, istraživačko novinarstvo.

De lege ferenda, bilo bi korisno donijeti zakon o medijima ili informiranju koji bi, na jedinstven način, definirao prava i odgovornosti medijskih aktera uključujući, na poseban način, *online* medije s ciljem sprječavanja agresivnih nastupa brojnih anonimnih portala kojima se ne znaju stvarni vlasnici i koji ne poštuju pravila novinarske profesije. Transparentnost vlasništva medijskih izdavača doprinijela bi medijskom pluralizmu te spriječila stvaranje monopola. Redefinicija postojećeg koncepta nematerijalne štete u Bosni i Hercegovini, iz subjektivnog u objektivno, osigurala bi veći spektar građanskopravne zaštite osobnih prava općenito. Nesumnjivo postoji potreba da se medijsku i informacijsku pismenost integrira u obrazovne *curriculume* (kroz pilot programe, edukaciju za nastavnike, didaktička sredstva i udžbenike za obrazovanje u oblasti medijske i informacijske pismenosti). Krajnosti, kao odrazi općeg društvenog disbalansa u primarno materijalističkoj kulturi, nikada nisu poželjna niti dugoročna rješenja, već alarm za buđenje u smislu osvještenijeg i temeljitijeg pristupa problemu. Ne treba zaboraviti da zahtjevi općeg društvenog progressa te pozitivnog socijalnog ozračja uključuju kako biološku egzistenciju čovjeka tako i humanističku.

Alena JURIC, PhD, Full Professor
University of Mostar, Faculty of Law
alena.juric@pf.sum.ba

THE CIVIL LAW ASPECT OF THE PROTECTION OF THE RIGHT TO FREEDOM OF EXPRESSION

Summary: *The paper determines the content and existing limits of the rights to freedom of expression, as an aspect of the right to spiritual freedom, through the analysis of theory, practice and the complex normative framework in Bosnia and Herzegovina. Regarding that question, the author analyzes the key points of view of the recent European Court of Human Rights practice, as well as the practice of domestic Courts. The author proposes changes in the existing regulations and the integration media and information literacy into educational curricula (through pilot programs, teacher training, didactic tools and textbooks for education in the field of media and information literacy). The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as an integral part of the legal order of Bosnia and Herzegovina with its legal standard on the versatile protection of its rights and the obligations assumed from the Stabilization and Association Agreement, indicate that the values of the European Union are some kind of cohesive resource for connecting the fragmented and mismatched Bosnian-Herzegovinian normative framework for the protection of the rights to freedom of expression because they represent, among other things, prerequisites for full membership of Bosnia and Herzegovina in the European Union.*

Keywords: *right to freedom of expression, media freedom, civil law protection, The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*